

СУБ'ЕКТИВНІ УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПРО ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ І ЧИННИКИ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 2(25), с. 173–179

Розглядається теоретико-методологічний та емпіричний аналіз проблеми професійної підготовки значущих якостей у майбутніх медичних психологів.

Завдання констатуючого експерименту полягали у визначенні характеру суб'єктивних уявлень про професійну підготовку та професійні завдання майбутнього медичного психолога, а також сформованості мотиваційно-ціннісних, когнітивних, емоційно-вольових, регулятивних та комунікативних професійно значущих якостей у студентів — майбутніх медичних психологів.

Визначаючи вибірку експериментально-го дослідження, було взято до уваги специфіку розвитку особистості студента на кожному курсі навчання у вищому навчальному закладі [6].

Перший курс — період адаптації студентів до нових умов навчання, підвищених вимог, збільшення навантаження тощо. Адаптація передбачає засвоєння індивідом діючих цінностей і норм, а також опанування відповідних засобів і форм діяльності. На цьому етапі відбувається уподібнення індивіда іншим членам тієї самої спільноти. У цей період поведінка студентів характеризується високим ступенем конформізму. У першокурсників відсутній диференційний підхід до своїх ролей. Для них характерна зміна життєвих очікувань, ціннісних орієнтацій тощо. За статусом першокурсник уже студент, але він ще повністю не повірив у себе, тому основною його потребою є бажання утвердитися в статусі студента. Для студента першого курсу важливіша не навчально-пізнавальна функція, а лише навчальна, що полягає в оволодінні основними видами робіт, які характерні для вищої школи, хоча при цьому для

першокурсників є значущою орієнтація на професію [8].

Другий курс — період інтенсивної навчальної діяльності студентів. У життя другокурсників інтенсивно включені всі форми навчання і виховання. Студенти отримують загальну підготовку. В них формуються професійні запити і потреби. Процес адаптації до навчання у вищій школі завершений (у нормі) [2].

Третій курс — період зміцнення інтересу до навчання як відображення подальшого розвитку і поглиблення професійних інтересів студентів. Необхідно зауважити, що до закінчення третього курсу студенти проходять дві виробничі практики. Необхідність спеціалізації може спричинити звуження сфери навчально-професійних інтересів особистості [3].

З огляду на сказане, вибірку становили студенти 2–3 курсів Міжрегіональної Академії управління персоналом. Експериментальне дослідження проводилось упродовж 2007–2009 навчальних років.

Обробка отриманих емпіричних даних проводилась за допомогою методів математичної статистики з використанням стандартного пакета програм для математичного опрацювання даних *Statistica 5.11*.

Аналіз значущості чинників професійної успішності, поданий у табл. 1, дає можливість стверджувати, що їх оцінка змінюється від другого до третього курсу за рахунок природного дорослішання, особистісного розвитку, навчання та набуття певного досвіду.

Таблиця 1

Значущість чинників професійної успішності

Досліджувані, курс	Показник	Освіта	Досвід	Особистісні якості
2-й	Середнє	0,18	0,82	0,23
	σ	0,39	0,39	0,42
3-й	Середнє	0,33	0,67	0,33
	σ	0,47	0,47	0,47
t-критерій		–	–	–

Як видно з табл. 1, на другому курсі найважливішим для професійної успішності медичного психолога студенти вважають досвід. Очевидно, це може бути пояснено тим, що протягом першого та другого курсів студенти в основному вивчають базові теоретичні дисципліни і не можуть суб'єктивно не відчувати деякої “відірваності” власних знань від практики. Практичний досвід сприймається ними як тимчасово недоступний, а тому особливо значущий. Це підтверджується і достатньо великою різницею між середнім значенням за критерієм “досвід” і середнім значенням за наступним по важливості критерієм “особистісні якості”. Порівняно низьку оцінку значущості особистісних якостей на другому курсі можна пояснити відсутністю можливості реально випробувати свою здатність реалізуватися в даній професії. Крім того, очевидно, спрацьовує недостатня критичність щодо власних особистісних якостей і небажання аналізувати їх відповідність обраній професії. На останньому місці за значущістю з невеликим розривом із попереднім показником стоїть критерій “освіта”. Низьку суб'єктивну значущість освіти для професійної успішності медичного психолога у студентів другого курсу можна пояснити наявністю певного “ореолу” даної професії. Студенти молодших курсів схильні переоцінювати творчий та інтуїтивний компоненти професійної діяльності медичного психолога, а тому не зважають на важливість здобуття якісної освіти.

Дещо інша картина спостерігається в оцінках значущості чинників професійної освіти студентами третього курсу. Перше, що слід підкреслити — набагато менша різниця в оцінках значущості всіх трьох чинників. На першому місці, як і в студентів другого курсу, знаходиться досвід. Середнє значення за цим показником дещо нижче, ніж у студентів другого курсу, за рахунок збільшення суб'єктивної важливості решти показників. Найвища суб'єктивна значущість цього чинника пояснюється спрямованістю підготовки студентів

на практичну діяльність та усвідомлення ними важливості здобуття вмінь та навичок, які забезпечували б можливість застосувати їх в умовах реального виконання професійних завдань. Значущість освіти та особистісних якостей оцінюється студентами третього курсу як однакова. Ці результати видаються нам особливо показовими і свідчать, на наш погляд, про більш цілісну та свідому оцінку професії медичного психолога цими студентами. Значущість освіти та особистісних якостей в оцінках студентів третього курсу помітно зростає порівняно з другим. Очевидно, це може бути пояснено тим, що, по-перше, на третьому курсі студенти отримують більше можливостей для практичного застосування і перевірки теоретичних знань і, по-друге, мають змогу відчувати важливість особистісних якостей (як власних, так і товаришів) для професійної успішності. Особливу цікавість становить сприйняття професії медичного психолога як особливої, доступної лише обраним. Результати опитування наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Специфіка обрання професії медичного психолога

Досліджувані, курс	Показник	Вибраність
2-й	Середнє	0,56
	σ	0,50
3-й	Середнє	0,62
	σ	0,49
t-критерій		-

Як свідчать результати таблиці, середнє значення за цим показником дещо зростає на третьому курсі порівняно з другим. Ці результати цілком узгоджуються з даними про зростання важливості особистісних якостей у студентів третього курсу. Ймовірно, що можливість перевірити себе у практичній діяльності та розвиток здатності до рефлексії і критичної оцінки власних можливостей сприяють розумінню професії медичного психолога не як загальнодоступної, а як такої, що потребує певного комплексу якостей та життєвих умінь.

Порівняльний аналіз оцінок студентів щодо важливості окремих складових освіти, який подано в табл. 3, демонструє також суттєву відмінність між другим і третім курсами.

Так, на другому курсі найважливішими студенти вважають практичні заняття. З достатньо великою різницею як однаково, але менш значущі, оцінюються теоретична підготовка та особистіс-

Таблиця 3

Важливість складових освіти

Досліджувані, курс	Показник	Теоретична підготовка	Практичні заняття	Особистісний розвиток
2-й	Середнє	0,33	0,72	0,33
	σ	0,47	0,45	0,47
3-й	Середнє	0,27	0,56	0,51
	σ	0,45	0,50	0,50
t-критерій		–	–	+

ний розвиток. Це цілком узгоджується з даними табл. 3, оскільки найважливішим для професійної успішності студентами другого курсу вважається досвід, то це призводить до зростання суб'єктивної значущості практичних занять. Крім того, традиційний акцент на теоретичній підготовці, звичний на молодших курсах, завжди викликає підвищену цікавість студентів до будь-яких практичних занять, які на цьому етапі професійної підготовки сприймаються ними як єдина можливість наблизитись до майбутньої професійної діяльності.

На третьому курсі перше і друге місця за важливістю з невеликою різницею посідають такі складові освіти, як практичні заняття та особистісний розвиток. Причому важливість особистісного розвитку для студентів третього курсу істотно зростає. Разом із цим знижується значущість теоретичної підготовки як складової освіти. Ці дані також узгоджуються із результатами, поданими в табл. 3. Зауважимо, що в зміні ставлення до особистісного розвитку як складової освіти зафіксовано статистично значущу відмінність, що дає можливість стверджувати об'єктивність зазначених нами процесів.

Для деталізації та унаочнення суб'єктивних уявлень студентів про значущість окремих особистісних якостей для професійної успішності медичного психолога їм було запропоновано проранжувати 30 якостей по мірі спадання їх значущості. Узагальнені результати наведені у табл. 4.

Ми помітили істотні відмінності в оцінках значущості особистісних якостей студентами другого та третього курсів. Зокрема, п'ять найважливіших якостей, на погляд студентів другого курсу, мають такий вигляд: на першому місці — проникливість, далі спостережливість, вміння викликати довіру, швидке орієнтування в ситуації, впевненість. Найменш важливими (в порядку зменшення значущості) студенти другого курсу вважають такі якості, як різкість, егоцентризм, жорстокість, нещирість, невміння зберігати таємниці.

Таблиця 4

Суб'єктивні уявлення студентів про значущість якостей, якими має володіти медичний психолог

№	Якості	Ранги	
		2-й курс	3-й курс
1	Проникливість	1	8
2	Емпатійність	14	7
3	Продуктивна комунікативна установка	11	5
4	Низький рівень групової залежності	17	17
5	Адекватний психологічний захист	16	13
6	Низький рівень егоїстичності	15	16
7	Високий рівень самоконтролю	7	4
8	Емоційна чутливість	12	18
9	Рішучість	8	10
10	Емоційна стійкість	8,5	11
11	Впевненість	5	9
12	Спостережливість	2	2
13	Дисциплінованість (дотримання моральних і правових норм поведінки)	8,5	12
14	Розвинена інтуїція	6	15
15	Швидке орієнтування в ситуації	4	3
16	Вміння викликати довіру	3	1
17	Здатність до рефлексії	21	22
18	Організованість (внутрішня зібраність)	13	6
19	Жорстокість	28	27
20	Різкість	26	25
21	Егоцентризм	27	26
22	Запальність	24	24
23	Упереджене ставлення	25	29
24	Впертість	23	23
25	Невміння зберігати таємниці	30	30
26	Нещирість	29	28
27	Гнучкість мислення	19	14
28	Толерантність	20	21
29	Висока здатність до адаптації	18	19
30	Альтруїзм	22	20

Студенти третього курсу виділяють іншу п'ятірку найбільш значущих для професійної успішності медичного психолога якостей: на першому місці — вміння викликати довіру; далі в порядку зменшення важливостей: спостережливість, швидке орієнтування в ситуації, високий рівень самоконтролю, продуктивна комунікативна установка. Як найменш значущі студенти третього курсу визначають такі якості: егоцентризм, жорстокість, нещирість, упереджене ставлення, невміння зберігати таємниці.

Однаковими виявилися оцінки студентами другого і третього курсів таких якостей, як спостережливість (2-й ранг), низький рівень групової залежності (17-й ранг), упертість (23-й ранг), запальність (24-й ранг) та невміння зберігати таємниці (30-й ранг). Зауважимо, що на відміну від

**Суб'єктивні уявлення студентів
про ступінь вираженості якостей “ідеального”
психологічного портрета медичного психолога**

№	Якості	Ранг	
		2-й курс	3-й курс
1	Активний	7	4
2	Працездатний	3	3
3	Швидкий	12	7
4	Діяльний	5	5
5	Стриманий	4	8
6	Щасливий	10	9
7	Веселий	9	11
8	Життєрадісний	8	10
9	Здоровий	1	1
10	Захоплений	6	12
11	Стурбований	16	13
12	Песимістичний	17	16
13	Кволий	22	21
14	Уважний	2	2
15	Незадоволений	15	17
16	Ініціативний	11	6
17	Корисливий	13	15
18	Безвольний	18	18
19	Підозріливий	14	14
20	Мовчазний	19	22
21	Загрубілий	20	19,5
22	Залежний	21	19,5

студентів другого курсу, студенти третього курсу серед найбільш значущих якостей називають високий рівень самоконтролю та продуктивну комунікативну установку. Ймовірно, це можна пояснити більшою обізнаністю студентів третього курсу щодо практичних аспектів майбутньої професійної діяльності та глибшим розумінням взаємозв'язку професійної успішності з комунікативною майстерністю. Загалом, п'ятірка найменш значущих, тобто небажаних для медичного психолога якостей в уявленні студентів другого і третього курсів, відрізняється менше, ніж п'ятірка найбільш важливих якостей. Очевидно, уявити собі, яким не повинен бути спеціаліст, студентам було легше, ніж визначити значущі для його професійної успішності якості. Це пояснюється ще й тим, що більшість небажаних для медичного психолога якостей сприймається суспільною свідомістю як такі, що небажані для особистості загалом (жорстокість, різкість, нещирість тощо).

З метою надати уявленням студентів про особистісні якості медичного психолога більшої цілісності, їм було запропоновано сконструювати “ідеальний” портрет спеціаліста. Запропонували 22 антонімічні пари якостей, кожній з яких необхідно було присвоїти певний бал. Порівняльний аналіз узагальненого ранжування за ступенем бажаної вираженості якостей на другому і третьому курсах (табл. 5) показав, що перша “трійка” найбільш значущих якостей визначається студентами різних курсів однаково (1 – здоровий, 2 – уважний, 3 – працездатний). Очевидно, що ці якості важливі для представника будь-якої професії, для особистості загалом. Однакові ранги студенти других і третіх курсів присвоїли також таким якостям, як діяльний (5-й ранг) та підозріливий (14-й ранг).

Щодо інших якостей, то подекуди існують істотні відмінності в оцінках студентами другого і третього курсів. Так, наприклад, якості “швидкий” студенти третього курсу присвоїли за інтенсивністю прояву 7-й ранг, оцінюючи її як достатньо значущу, а студенти другого курсу – 12-й ранг; якості “стриманий” студенти другого курсу присвоїли 4-й ранг, а студенти третього курсу – 8-й; якості “захоплений” студенти другого курсу присвоїли 6-й ранг, а студенти третього курсу – 12-й; якості “ініціативний” студенти третього курсу присвоїли 6-й ранг, а студенти другого – 11-й. Як найменш бажані у проявах в “ідеальному портреті медичного психолога студенти другого курсу визначають такі якості, як “кволий”, “залежність”, “загрубілість”, “мовчазність”, “безвольність”

та “песимістичність”, а студенти третього курсу – “мовчазність”, “кволий”, “залежність”, “загрубілість” та “безвольність”.

Результати вивчення соціально-психологічних установок у мотиваційно-потребовій сфері наведено в табл. 6.

Вираженість соціально-психологічних установок порівнювалась нами за парами “альтруїзм-егоїзм”, “процес-результат”, “свобода-влада”, “праця-гроші”. Як видно з табл. 6, загальні тенденції для студентів другого і третього курсів виявились однаковими: альтруїстична установка переважає над егоїстичною, установка на процес домінує над установкою на результат, установка на свободу переважає над установкою на владу, установка на працю переважає над установкою на гроші. Поряд із цим домінуючою за середнім значенням для студентів другого курсу є установка на свободу, а для студентів третього курсу – на процес. Статистично значущі відмінності між курсами виявлені щодо установок на свободу і на працю. Причому установка на свободу більш виражена, як уже було згадано, у студентів другого курсу, а установка на працю – у студентів третього курсу.

На черговому етапі дослідження вивчалась вираженість самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці (соціальний самоконтроль). Узагальнені результати наведені в табл. 7.

Соціально-психологічні установки особистості в мотиваційно-потребовій сфері

Досліджувані, курс	Показник	Альтруїзм	Егоїзм	Процес	Результат	Свобода	Праця	Влада	Гроші
2-й	Середнє	5,54	4,31	6,64	5,49	6,69	5,05	4,74	3,74
	σ	1,97	1,93	2,03	1,93	1,66	1,87	2,50	2,18
3-й	Середнє	5,82	4,75	6,53	5,75	5,96	6,15	4,60	3,78
	σ	1,39	1,67	1,80	1,48	1,88	1,69	1,77	2,12
t-критерій		-	-	-	-	+	+	-	-

Таблиця 7

Вираженість самоконтролю

Досліджувані, курс	Показник	Емоційна сфера	Діяльність	Попередній	Поточний	Соціальний	Загальний рівень
2-й	Середнє	13,44	15,41	3,80	3,61	16,87	45,21
	σ	2,77	3,70	1,12	1,33	4,15	9,10
3-й	Середнє	12,29	13,98	3,75	3,60	15,04	41,33
	σ	2,78	4,21	1,28	1,33	3,67	8,13
t-критерій		+	-	-	-	+	+

Як свідчать дані таблиці, загальна тенденція, яка виявлена порівнянням результатів другого і третього курсів, полягає в зменшенні рівня вираженості самоконтролю на третьому курсі. Статистично значуща відмінність виявлена між показниками вираженості самоконтролю в емоційній сфері, соціальній сфері, а також між загальним рівнем самоконтролю. Як вже зазначалось раніше, тенденція до незначного зниження рівня самоконтролю у студентів третього курсу може бути пояснена успішно завершеною адаптацією до умов вищого навчального закладу, зростанням упевненості в собі, зниженням навчальної тривожності, а також розвитком таких особистісних якостей, як відкритість, спонтанність тощо.

Наступним кроком дослідження було вивчення рівня емпатійних здібностей у студентів другого та третього курсів. За результатами, от-

риманими після застосування методики діагностики рівня емпатійних здібностей, що наведені в табл. 8, можна зробити висновок про загальну тенденцію до зростання рівня емпатійних здібностей у студентів третього курсу порівняно зі студентами другого курсу.

Як свідчать результати таблиці, суттєва відмінність існує у ступені задіяності різних каналів емпатії. Так, для студентів другого курсу найдієвішим є емоційний канал емпатії, другим по значущості – установка, що сприяють емпатії, третім – раціональний канал емпатії, четверте, п'яте і шосте місця посідають відповідно інтуїтивний канал емпатії, прониклива здатність в емпатії та ідентифікація.

Для студентів третього курсу найдієвішими виявилися установки, що сприяють емпатії, на другому місці прониклива здатність в емпатії, третім за дієвістю є емоційний канал емпатії,

Таблиця 8

Рівень емпатійних здібностей

Досліджувані, курс	Показник	Раціональний канал емпатії	Емоційний канал емпатії	Інтуїтивний канал емпатії	Установки	Прониклива здатність	Ідентифікація	Загальний показник
2-й	Середнє	3,07	3,75	3,03	3,62	2,70	2,34	18,80
	σ	1,21	1,19	1,54	1,39	1,20	1,44	4,25
3-й	Середнє	2,98	3,29	2,87	3,75	3,73	3,11	19,73
	σ	1,13	1,31	1,54	1,32	1,24	1,47	4,29
t-критерій		-	-	-	-	+	-	-

четвертим, п'ятим і шостим, відповідно, ідентифікація, раціональний та інтуїтивний канали емпатії. Статистично значуща відмінність виявлена лише щодо проникливої здатності в емпатії. Особливо треба зазначити, що задіяність утановок, які сприяють емпатії, проникливої здатності та ідентифікації зростає у студентів третього курсу порівняно зі студентами другого курсу, а задіяність раціонального, емоційного та інтуїтивного каналів емпатії зменшується. Така закономірність має цілком логічний вигляд в усіх випадках, крім зростання рівня ідентифікації у студентів третього курсу порівняно зі студентами другого. На наш погляд, це може бути першою, але від цього не менш діагностичною ознакою схильності до вигорання. Адже загальновідомо, що ідентифікація, яка на перший погляд спрощує встановлення емпатійного зв'язку, становить значний ризик порушення меж особистості і розглядається як один із чинників, що прискорюють емоційне вигорання — типову професійну проблему в так званих “допомогаючих” професіях. Передбачається, що виявлена нами закономірність стане об'єктом вивчення і корекції на етапі формуючого експерименту

з метою посилення задіяності інших каналів емпатії.

Література

1. Вітенко І. С. Особливості сучасної психологічної підготовки лікарів в Україні // Актуальні проблеми післядипломної підготовки лікарів: Тези доп. — К. [Б. в.], 1994. — С. 23–24.
2. Волков В. Т., Стрелис А. К., Караваєва Е. В., Тетєнев Ф. Ф. Личность пациента и болезней. — Томск: Сиб. мед. ун-т, 1995. — 328 с.
3. Вороненко Ю. В., Москаленко В. Ф. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. — 680 с.
4. Лежелекова Л. Н., Якубов Б. А. Психогигиєна и психопрофилактика в работе практического врача. — Л.: Медицина, 1982. — 184 с.
5. Любан-Плоцца Б. Психосоматичний хворий на прийомі у лікаря. — К.: АДЕФ-Україна. — 1997. — 328 с.
6. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология: Практ. руководство. — М.: МЕДпресс, 2001. — 592 с.
7. Ташлыков В. А. Психология лечебного процесса. — М.: Медицина, 1984. — 191 с.
8. Хунданов Л. Л., Батомонцева Т. В., Хунданова Л. Л. Тибетская медицина. — М.: Прометей, 1993. — 288 с.
9. Яценко Т. С. Психологичні основи групової психокорекції. — К.: Либідь, 1996. — 262 с.

Розглянуто теоретичне дослідження специфіки формування професійно значущих якостей майбутніх медичних психологів у вищому навчальному закладі. Подається прогностична модель професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Визначено професійно значущі якості майбутнього медичного психолога. На підставі теоретичного аналізу обґрунтовано положення, що традиційні форми підготовки у вищому навчальному закладі повністю не забезпечують формування такої важливої складової професійної успішності, як комплекс професійних якостей, а тому мають бути доповнені новітніми цілеспрямованими навчально-виховними впливами, конкретно зорієнтованими на формування та розвиток професійно значущих якостей.

Рассматривается теоретическое исследование специфики формирования профессионально значимых качеств будущих медицинских психологов в высшем учебном заведении. Подается прогностическая модель профессиональной подготовки будущих специалистов. Определены профессионально значимые качества будущего медицинского психолога. На основании теоретического анализа в работе обосновано положение о том, что традиционные формы подготовки в высшем учебном заведении не обеспечивают полностью формирования такой важной составляющей профессиональной успешности, как комплекс профессиональных качеств, а поэтому должны быть дополнены новейшими целеустремленными учебно-воспитательными влияниями, конкретно сориентированными на формирование и развитие профессионально значимых качеств.

The article contains theoretical research of specific of forming professionally of meaningful internals of future medical psychologists in higher educational establishment. The prediction model of professional preparation of future specialists is given. Certainly professionally meaningful internals of future medical psychologist. On the basis of theoretical analysis position is in-process reasonable that the traditional forms of preparation in higher educational establishment do not provide forming of such important constituent

of professional success fully, as a complex of professional internalss, and that is why must be complemented by the newest purposeful educational-educator influences, orientated concretely on forming and development professionally of meaningful internalss.

Надійшла 22 квітня 2010 р.